

St. Antoniebrees
AMSTERDAM

**STADSHERSTEL WANDELING
JOODS AMSTERDAM
5 MEI 2015**

STADSHERSTEL WANDELING JOODS AMSTERDAM

Hartelijk welkom bij de wandeling die Stadsherstel organiseert in samenwerking met het Amsterdams 4 en 5 mei Comité. Een deel van de 575 panden van Stadsherstel zijn monumenten met een Joodse achtergrond en historie. U kunt bijzondere en historische panden niet alleen aan de buitenkant bewonderen, maar ook binnen een kijkje nemen.

START WANDELING

De wandeling start tussen 11.00 en 14.00 uur bij de onlangs aangekochte en van sloop geredde panden aan de Foeliedwarsstraat 40-52.

PANDEN OP DE ROUTE

Alle Stadsherstel panden zijn te herkennen aan het blauwe Stadsherstel logo op het pand. In dit boekje zijn de panden als volgt te herkennen:

Panden geopend voor bezoek

Panden op de route

Stadsherstel panden op de route

PROGRAMMA OPENGESTELDE PANDEN

Bij de opengestelde panden wordt er verteld over voormalige Joodse bewoners/huurders. Daarnaast geven vrijwilligers informatie over de historie van de monumenten. Reserveren is niet nodig maar houdt u wel rekening met het beperkt aantal plaatsen.

FOELIEDWARSSTRAAT (11.00 TOT 14.00 uur)

Projectleiders en vrijwilligers vertellen over de restauratie en de Joodse historie.

HUIS DE PINTO (11.00 TOT 16.00 uur)

Vrijwilligers vertellen over de historie van Huis De Pinto.

KEIZERSGRACHT 695

In de bedrijfsruimte van de vader van documentairemaker Frans Bromet gingen verschillende verzetsgroepen hun samenwerking aan.

- 11.00 en 13.00 uur: Frans Bromet en Loes Gompes vertellen over de verzetsgroepen.
- 14.00 tot 16.00 uur: het pand is doorlopend te bezoeken.

Ook zijn er schilderijen te bewonderen van de Joodse schilder Martin Monnickendam.

AMSTELKERK (12.00 TOT 16.00 uur)

De Amstelkerk is doorlopend te bezoeken. Vrijwilligers vertellen u meer over de eigenzinnige houten kerk op een van de mooiste pleinen van Amsterdam.

NIEUWE PRINSENGRACHT 51

Op de Nieuwe Prinsengracht nummer 51 woonden tijdens de oorlog de Joodse families Suskind en Wijnberg. Walter Suskind heeft met zijn verzetsgroep en hulp van anderen duizenden kinderen en volwassenen helpen onderduiken.

- 11.00 en 13.00 uur: lezing Janine Beulink over haar grootouders Bob Wijnberg en Mimi Gobits.
- 15.00 uur: lezing met inleiding van biografieschrijver Mark Schellekens en familieleden van Suskind vertellen over hun oom.
- 17.00 uur: onthulling plaquette Walter Suskind.

KORTE INLEIDING IN DE JOODSE HISTORIE

De Joodse bevolking heeft met haar rijke cultuur en historie op onder andere cultureel- en financieel gebied een grote invloed gehad in Amsterdam. Door de eeuwen heen heeft ongeveer 50% van de in Nederland woonachtige Joden in Amsterdam gewoond, waar zij ongeveer 10% van de bevolking uitmaakten. Amsterdam werd daarom ook wel het Jeruzalem van het Westen en liefkozend Mokum, Jiddisj voor plaats, genoemd.

DE EERSTE PORTUGESE JODEN NAAR AMSTERDAM

De eerste Joden die zich hier vestigden rond 1600 kwamen uit Portugal en Spanje. Omdat vooral Portugese Joden zich vestigden in Amsterdam en om de associatie met Spanje te voorkomen (de Republiek was immers tussen 1568 en 1648 in opspraak gekomen met Spanje) spreekt men van oudsher van Portugese Joden.

Ze werden ook wel Sefardische Joden of Sefardim genoemd, afgeleid van het Hebreeuwse woord Sfarad wat Iberisch Schiereilandbetekent. In 1492 werden zij gedwongen Spanje te verlaten, of zich tot het christendom te bekeren en zij vluchtten onder andere naar Portugal. De bekeerlingen, ook wel nieuw christenen genoemd, bleven het doelwit van de inquisitie, die ongelovigen opspoorden, martelden of ter dood bracht op de brandstapel. Een aantal nieuw christenen vestigden zich in Antwerpen en daarna in Amsterdam, wat een belangrijkste handelsstad was geworden. In Amsterdam heerste economische voorspoed en relatieve tolerantie en de Joden konden gebruik maken van enkele fundamentele vrijheden die vrijwel nergens in Europa golden. Zo was er geen inquisitie, konden Joden vrij huwen, was er geen verplicht Jodenteken, kon eigendom worden verworven en was men niet verplicht om in een getto te wonen. De eerste nieuw christenen die zich in Amsterdam vestigden, waren vooral welgestelde kooplieden met vaak een rijke culturele bagage en een uitgebreid handelsnetwerk. Hun kennis van het Jodendom was in de achterliggende eeuw nagenoeg verdwenen. In Amsterdam maakten zij voor het eerst kennis met het Jodendom en de gebruiken.

HOOGDUITSE JODEN

Later vluchtten ook straatarme Joden uit Midden- en Oost-Europa naar Amsterdam omdat ze werden vervolgd of uitgewezen. Deze zogenaamde Asjkenzische Joden werden ook wel Hoogduitse Joden genoemd, vanwege de taal die in hun oorspronkelijke woongebied gesproken werd. In Amsterdam konden zij in ieder geval hun Joodse levenswijze zonder dreiging voortzetten. Sommige Joden afkomstig uit Duitsland behoorden tot de zelfkant van de samenleving. De Poolse Joden waren ook arm maar arriveerden met een rijke religieuze cultuur waarin tekststudie centraal stond.

RIJKDOM EN ARMOEDE

Joden mochten geen ambachten, die in gildeverband werden beoefend, uitoefenen waardoor ze beperkte mogelijkheden hadden en voornamelijk in ongeorganiseerde beroepen zoals markt- en straathandel, bedrijvigheid en geldhandel terecht kwamen. Daardoor leefde een groot deel van de Joden in grote armoede. Het beperkte aantal welgestelde Portugese kooplieden vormde een uitzondering op de regel. Zij brachten belangrijke handelscontacten mee waardoor een aantal van hen een behoorlijk vermogen wist te vergaren. Van de Hoogduitse Joden leefden in 1820 maar liefst 78% van de bedeling. Van de niet Joodse bevolking was nog geen 20% bedeed.

WOII

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog woonden er in Nederland 140.000 Joden waarvan ruim 80.000 in Amsterdam. Meer dan 102.000 Nederlandse Joden overleefden de oorlog niet, waarvan 67.000 uit Amsterdam.

JOODS ERFGOED

De oorlog heeft veel vernietigd, maar in Amsterdam is nog een groot aantal gebouwd erfgoed aanwezig dat herinnert aan het eertijds bloeiende Joodse leven.

1

FOELIEDWARSTRAAT 40-52

We starten de wandeling bij de Foeliepanden. In 2014 kocht Stadsherstel deze dichtgetimmerde en deels onbewoonbaar verklaarde panden aan. Na restauratie geven de Foeliepanden weer reuring aan dit vroeger zo levendige straatje in de voormalige Jodenbuurt.

HET POORTJE DE NOOTEBOOMENGANG

De huidige panden 50 en 52 waren in 1660 vier huizen met een poortje. Deze panden maakten voor 1910 deel uit van een complex van twee huizen (44-50) aan de straat en twee huisjes (46 en 48) er achter gelegen. Deze huisjes waren bereikbaar door een gang (een slopje) de Nootboomgang, die onder de nummers 44-50 doorliep.

JONKHEER LOPEZ SUASSO EN ZIJN GEVELSTENEN

Er zijn geen afbeeldingen van dit huis maar door de beschrijving van de Amsterdamse Jonkheer Augustus Pieter Lopez Suasso in zijn gevelstenenschetsboek weten we dat er een poortje was. In 1875 noteerde hij:

“Bas-relief boven een poortje. Een kasteel met een valbrug, er boven het jaartal 1660. S zegt dat de stichter van het gebouw Pontstein genaamd was en hier dus een sprekend bas-relief vertoont.” S was zijn echtgenote Sophie Adriana de Bruyn, een in Amsterdam geboren en getogen dame. De Joodse Jonkheer en zijn vrouw woonden in het pand Nieuwe Herengracht 43 waar we later langs wandelen.

VIER PANDEN WORDEN ÉÉN PAND IN 1910

Hartog Allegro (augurkenzouter, werkmans, koopman in zuurwaren en kamerverhuurder) kocht de onbewoonbaar verklaarde woningen en plaatste daar de huidige panden. In de straat werden toen meerdere slechte panden vervangen door nieuwbouw. Hartog liet zijn 4,5 jarige zoon Abraham de eerste steen plaatsen. De gevelsteen en het jaartal werden ook in de nieuwe gevel geplaatst.

GEZIN ALLEGRO WOONDE OP NUMMER 40 EN 50

Abraham Allegro is in 1905 in Amsterdam geboren in de Rijkskweekschool voor Vroedvrouwen: arme vrouwen bevielen vaak in gasthuizen, omdat de hygiëne daar beter was dan thuis. Hij woonde op nummer 40I. In 1907 verhuist het gezin naar nummer 50II. Net als zijn ouders, zijn Hartog en zijn vrouw Naatje in Zaandam getrouwd: veel arme Amsterdamse Joden trouwden in Weesp of Zaandam omdat trouwen daar goedkoper was (men moest dan tevoren zes weken in de gemeente zijn ingeschreven).

Hartog en Naatje hadden drie kinderen: Abraham, Maurits en Louis. Behalve Maurits worden ze allemaal in de concentratiekampen vermoord. Maurits gaat met zijn vrouw Sibiolla wonen in het huis wat zijn ouders met zijn broertje Louis in 1941 bewoonden, Rapenburgstraat 155I. Hij gebruikte de begane grond van 50-52 als garage. Na de oorlog adopteerden ze Jacob Wegloop (30 januari 1943) die later drie kinderen kreeg.

JOODSE HUIZEN

Binnen ziet u posters met gegevens van de bewoners van deze Joodse Huizen.

Joodse Huizen' zijn de huizen waaruit in 1942 en '43 de toenmalige bewoners werden gedeporteerd. De adressen zijn afkomstig van communityjoodsmonument.nl. Hiervoor hebben de gemeentelijsten, die gemeenten moesten maken van de Duitsers, de basis gevormd. Ze zijn in de periode februari tot mei 1941 gemaakt op basis van de formulieren die Joden zelf moesten invullen en vaak gecontroleerd aan de hand van het bevolkingsregister. Slechts weinigen hebben zich aan de registratie onttrokken, ontduiking werd zwaar bestraft.

Op communityjoodsmonument.nl staat aangegeven van welke Joden een Jokos-dossier aanwezig is.

VRIENDENGIFT

Vrienden droegen bij aan de aankoop van deze zeer verwaarloosde Foeliependen.

We gaan linksaf en steken de drukke Valkenburgerstraat over. Dat doen we links bij de stoplichten. Na de overgang gaat u rechtsaf en daarna het Rapenburg in.

SLOOPPLANNEN NA DE OORLOG

Ook vanwege de geschiedenis van de straat is het belangrijk dat de Foeliependen behouden blijven. Een groot deel van de Foeliedwarsstraat is in de jaren 60 van de twintigste eeuw daadwerkelijk verdwenen voor de aanleg van de Valkenburgerstraat en de IJtunnel. Die pasten in de gedachte van cityvorming. Ook onze panden zouden gesloopt worden in het kader van de gemeentelijke sloop- en nieuwbouwplannen.

Op het einde van het Rapenburg gaan we rechts het 's-Gravenheekje in. U heeft hier een mooi uitzicht op de Montelbaanstoren.

DE MONTELBAANSTOREN

De Montelbaanstoren is een restant van de oude verdedigingswerken uit het begin van de 16e eeuw. Het was een herkenningspunt vanaf de zee voor Amsterdam. De eerste openlijke Joden kwamen hier aan en bij de Montelbaanstoren in de buurt vonden volgens de overlevering de eerste synagogendiensten plaats.

Aan de rechterkant ziet u het West-Indisch Huis.

Een Jokos dossier is een dossier opgebouwd rondom claims die na de oorlog bij de Bondsrepubliek Duitsland werden ingediend voor tijdens de oorlog geroofde inboedels.

In een Jokos-dossier kan een claim zitten die ingediend is voor:

- geroofde effecten of waardepapieren;
- waardevolle voorwerpen ingeleverd bij de roofoverval van Lippmann-Rosenthal.

Roofbank Lippmann-Rosenthal: de naam werd overgenomen van een gerenommeerde Joodse bank in Amsterdam. De nieuwe bank met dezelfde naam was opgezet om geld, waardepapieren en waardevolle bezittingen van Joden systematisch te registreren en vervolgens te roven. De naam van de roofoverval wordt doorgaans afgekort tot Liro-bank.

Cityvorming is een proces waarbij in binnensteden de woonfunctie ondergeschikt wordt aan de economische functie. In Amsterdam was het een voortzetting van het vooroorlogse beleid van sanering, krotopruiming, verkeersdoorbraken en vervanging van woningen door industrieën en kantoren maar dan planmatig en grootschalig aangepakt.

Hoewel in Amsterdam de cityvorming concepten niet op grote schaal zijn doorgevoerd, mede dankzij verzet van verschillende groepen, bewoners maar ook door de oprichting van Stadsherstel, zijn toch sommige wijken in de stad slachtoffer geworden van de nodige verkeersdoorbraken.

2

WEST-INDISCH HUIS

Dit pand is in 1642 gebouwd als pakhuis en later werd het ook gebruikt als vergaderruimte voor de bewindvoerders van de West-Indische Compagnie (WIC). De WIC dreef handel op Midden- en Zuid-Amerika, waar al sinds de 16e eeuw Portugese Joden woonden die hoopten in de kolonie Brazilië de inquisitie te ontlopen. Toch moesten ze op een gegeven moment ook in Brazilië als schijnchristenen leven.

Op het einde gaan we links de Prins Hendrikkade op. Over de gracht meteen weer links richting de Montelbaanstoren en daarna de Kalkmarkt op.

JODENKWARTIER/JODENHOEK

We wandelen in het Jodenkwartier. Dit deel lag in de stadsuitbouw van omstreeks 1600. Nieuw aangekomenen gingen in de Jodenbuurt wonen, zonder dwang maar om vele andere redenen. Ze spraken dezelfde taal, hadden dezelfde gewoonten o.a. wat eten betreft, dus dezelfde winkels, dezelfde rustdag, feestdagen en familiebanden. Er waren ook christenen die in die buurt woonden, maar zij bleven in de minderheid. Na 1917 trokken veel Joden naar betere woningen in Oost of Zuid. Op 12 februari 1941 werden de bruggen rondom de Jodenbuurt

Daarom steunden ze de verovering van dat gebied door de WIC. Later vestigden ook Portugese Joden uit Amsterdam zich in Brazilië en Suriname. Toen Brazilië voor de WIC verloren ging bleven de Portugese Joden handel drijven op de West. Zij waren vooral actief in de suikercultuur en handel.

opgehaald en bij alle toegangswegen wachtposten geplaatst. Deze Jodenbuurt was één van de drie wijken waarheen de Joden van buiten en later ook van binnen Amsterdam moesten verhuizen. Bij sommige straten werden borden neergezet met het opschrift Jodenstraat of Jodengracht.

De Jodenhoek van Amsterdam was ongeveer de buurt die wordt begrensd door de Prins Hendrikkade, Doklaan, Sarphatistraat, Amstel, Kloveniersburgwal en Gelderse-kade.

3

KALKMARKT 7

Het rijksmonument Kalkmarkt 7 werd in 1978 via een legaat eigendom van Stadsherstel.

Rond 1730 werd het huis in opdracht van het echtpaar Hendrick van den Idsert en Catharina Hartman in Lodewijk XIV stijl verbouwd. Het pand werd bij deze verbouwing onder andere verrijkt met stucwerk en marmeren schouwen. De gang vormde het pronkstuk van het huis. De vloer en lambrisering zijn van marmer en de hal werd van een fraai stucwerkplafond met alliantiewapen (huwelijkswapen) voorzien. Verder kreeg het huis een halsgevel waarop een borstbeeld prijkte. Rond 1900 werd deze halsgevel vervangen door een eenvoudige houten kroonlijst. Bij de restauratie in 1999 werd, na overleg met Monumentenzorg, de halsgevel teruggeplaatst. Daarbij werd het borstbeeld, dat honderd jaar in de tuin had gestaan, weer op de gevel teruggeplaatst.

DE KALKMARKT

De Kalkmarkt ligt op het Waalseiland. Het Waalseiland was vanaf het begin bedoeld als een rustige woonplek voor de goeude burgerij, dus niet voor pakhuizen of bedrijvigheid. De percelen waren dan ook breed (ca. 6.20) en wel twee keer zo duur als bijvoorbeeld op het nabijgelegen Rapenburg. Vrijwel alle panden hier zijn dan ook drie ramen breed.

VRIENDENGIFT

Financiële ondersteuning van de Vrienden voor het terugbrengen van de halsgevel.

KALKMARKT 10

Hier woonde in het begin van de Tweede Wereldoorlog het Joodse gezin van Isidore Norden, een schrijver. Hij had één zoon, Andries Noorden, samen met zijn echtgenote Flora Norden-Morisco. Andries was jurist. De moeder van Flora, Rebecca Morisco-Cohen, woonde ook in het huis.

Op nummer 10 II verbleef Meijer Kats, een magazijnbediende die ook van Joodse komaf was. Allen overleefde ze de oorlog niet. Rebecca Morisco-Cohen is in Amsterdam overleden, de rest van het gezin in de concentratiekampen Auschwitz en Sobibor.

In 2004 heeft Stadsherstel dit laat 17e-eeuwse rijksmonument Kalkmarkt 10 aangekocht. Het bestaat uit een voor- en een achterhuis. Het achterhuis was al enkele jaren gestut, omdat de veiligheid van de bewoners anders niet meer kon worden gewaarborgd. Na restauratie staat het pand er weer goed bij. De gevelreclame op het basement is onlangs weer teruggebracht.

Ook de panden Kalkmarkt 11, 13 en de gebouwen om de hoek Binnenkant 50, 51 zijn van Stadsherstel. Jarenlang was dit hoekcomplex een ontsierend stukje binnenstad omdat de toppen van de panden wegens bouwvalligheid waren verwijderd. Binnenkant 50 is een relatief smal huis in deze straat met maar twee ramen breed.

BINNENKANT 50

Op Binnenkant nummer 50 II woonde het Joodse gezin Chorzewski; vader Aron Majer Chorzewski (een stoffeerder) en moeder Margulja Chorzewski-Gerszt, samen met hun twee kinderen Roza en Roben. Margulja en Aron kwamen uit Polen. De kinderen zijn in Amsterdam geboren. In 1943 wordt het hele gezin getransporteerd naar Sobibor, waar ze uiteindelijk zijn vermoord.

Zoals bij veel meer panden, werd het perceel in 1944 zonder medeweten van de toenmalige Joodse eigenaresse A.G. Sammes verkocht door de Nederlandse Grundstuckverwaltung (de NGV), de organisatie die in de oorlog belast was met de liquidatie van Joods onroerend goed. In 1948 werd de koopovereenkomst nietig verklaard en werd mevrouw Sammes weer rechtmatig eigenaar. Zij verkoopt het pand in 1968 aan Stadsherstel.

5

OUDE SCHANS 5-11; GRANAATS METAAL- EN IJZERWAREN- HANDEL

Aan de overkant van de Oude Schans, op de nummers 5 tot en met 11, was de ijzerhandel van Granaat gevestigd. In het begin van de 19e eeuw werkten verschillende leden van de familie zich op van havenwerkers tot relatief welgestelde handelaren. In 1880 startte Hijman Levie Granaat de metaal en ijzerwarenwinkel. Zijn zoons Samuel en Louis breidde de zaak uit. Hijman, die zelf boven de winkel op nummer 11 woonde, was een gelovige Jood die de zaak op sjabbat gesloten hield en hij was actief binnen de Joodse gemeenschap. Louis Granaat overleefde de oorlog omdat hij getrouwd was met een niet Joodse vrouw. Na de oorlog herstelde hij de onderneming met de koperwaar die hij met zijn broer in oorlogstijd in de gracht voor de winkel had gegooid.

6

OUDE SCHANS 52

Dit monument is gebouwd rond 1750. Stadsherstel verwierf dit pand in 1959 en restaureerde het in 1977. Het monument biedt huisvesting aan acht studenten.

7

OUDE SCHANS 92 KANTOOR JOODSE RAAD VOOR HULP AAN VETREKKENDEN

Door de stad heen waren meerdere kantoren van de Joodse Raad te vinden. In dit pand zat de kampafdeling en de 'Hulp aan Vertrekkenden' met de 'kleerenvoorziening en uitgifte van kampartikelen' alsmede de 'verzorging van reisproviander' voor de migranten. Deze misleidende omschrijvingen illustreren het grenzeloze cynisme van de Duitsers en was bedoeld de medewerkers van de Joodse Raad en de slachtoffers de illusie te geven dat daadwerkelijk hulp werd geboden en niet gewerkt werd aan deportatie en moord.

Aan het einde van de Oude Schans gaan we rechtdoor het bruggetje over. Daarna gelijk linksaf de Snoekjesgracht op. U ziet rechts de Zuiderkerk liggen.

8

ZUIDERKERK:

De toren van de Protestantse Zuiderkerk uit 1614 domineert de hele voormalige Jodenbuurt en geeft het duidelijkst weer dat van het begin van hun vestiging af er niet alleen Joden in deze buurt woonden. Op zaterdagavond wordt door vele Joden bij het einde van het sjabbat, de wekelijkse rustdag in het jodendom, een bessamim- of specerijbus gebruikt.

De bus wordt rondgegaan waarbij de geur opgesnoven wordt, zodat iedereen nog eens de heerlijke lucht op-snuift, die symbool is voor de heerlijke geur van sjabbat. De bus had vaak de vorm van een kerktoren. Vandaar dat de Zuidertoren ook wel de bessamiembus van de Jodenhoek genoemd werd.

Aan de rechterkant ziet u Huis De Pinto.

De Sint Antoniesbreestraat die doorloopt in de Joden-Breestraat was een drukke verkeers- en winkelstraat en stond vol met allerlei marktkraampjes. Stadsherstel's Huis de Pinto is één van de weinige overgebleven huizen dat aan het Joodse verleden van deze straat herinnert. Voor de oorlog werden vrijwel alle panden in de Sint Antoniesbreestraat door Joden bewoond en ook de winkeliers waren Joods. De deportaties, de Hongerwinter van '44-45 en de saneringen van de jaren vijftig en zestig, waaronder de destijds zeer omstreden aanleg van de me-

tro, hebben de oorspronkelijke bebouwing doen verdwijnen. Ook Huis De Pinto was bijna afgebroken om plaats te maken voor een brede verkeersweg. Na veel verzet van de buurt en o.a. Geurt Brinkgreve, een van de initiatiefnemers van Stadsherstel, konden de verkeersplannen tegengehouden worden en werd Huis De Pinto gered. Het pand werd in 1975 gerestaureerd door Stichting De Pinto en kwam later in bezit van Stadsherstel. Onlangs is het gerenoveerd.

9

SINT ANTONIESBREESTRAAT 69; HUIS DE PINTO (TE BEZOEKEN)

Het 'Hof van de edele Heer De Pinto' is een van de mooiste voorbeelden van de spreekwoordelijke welvaart van de Portugese kooplieden. Hoewel maar weinig Portugese Joden zo rijk waren als De Pinto. Isaïc de Pinto kocht dit pand in 1651, zijn zoon David liet het huis in 1686 ingrijpend verbouwen.

Na het bezoek gaan we linksaf en blijven aan deze zijde, steken de brug over en kijken nog even naar drie bijzonderheden voordat we oversteken.

10

SINT ANTONIESLUIJ MET SLUISWACHERSHUISJE

De Sint Antoniesluis was het centrum van een levendige straathandel, vooral in gedragen kleren. Vele 'ouwekleerkooplieden' hebben daaraan de naam Sluis of Sluys overgehouden.

MONUMENT JACOB ISRAËL DE HAEN

In het midden van de straat, voor de Sint Antoniesluis, staat een zuil op een sokkel in de vorm van een schildpad met daarop een strofe uit een gedicht van Jacob Israël de Haan (1881-1924) waarin Amsterdam wordt bezongen. Het monument is geplaatst 'om de plek te markeren waar de grootschalige sanering en de aantasting van het stadspatroon tot stand werd gebracht.

11

REMBRANDHUIS; HET JOODSE BRUIDJE

De schilder Rembrandt van Rijn (1606-1669) heeft van 1639 tot 1660 hier, in het hart van de Jodenbuurt gewoond aan de relatief deftige Breestraat, die toen geleidelijk aan steeds Joodser van karakter werd en daardoor Jodenbreestraat ging heten. Het huis is gebouwd in 1606 en toen Rembrandt het kocht was hij al een beroemd kunstenaar. In de negentiende eeuw was er een huissynagoge op de bovenste verdieping. In 1906 kocht de gemeente het pand en bestemde het als museum.

De werken van Rembrandt tonen aan dat zijn werk wezenlijk is beïnvloed door zijn Joodse omgeving en hij maakte vaak gebruik van anonieme buurtbewoners als model voor zijn personages. Rembrandt kreeg van een aantal welgestelde Joden opdrachten zoals van zijn overbuurman de rabbijn Menasseh ben Israël. De ets 'Het Joodse Bruidje' stelt vermoedelijk de dochter van Ephraim Nueno, een vriend van Rembrandt en bekende Portugees-Joodse arts, voor.

We steken de weg over en gaan terug en dan de Zwanenburgwal in.

12

WATERLOOPLEIN; VOORMALIG VLOOYENBURG

Het Waterlooplein is ontstaan door demping van de grachten die het vroegere eiland Vlooyenburg omsloten. Van oorsprong was het een drassig stuk grond dat herhaaldelijk overstroomde (Overvloeyde). In 1602 startte de bebouwing op Vlooyenburg. In die tijd kwamen de eerste Portugese Joden naar Amsterdam en zij gingen zich hier vestigen. Tussen de scheepswerven en de houtopslag konden zij onopvallend hun godsdienst uitoefenen en begin 17e eeuw ontstonden hier de eerste verborgen synagogen waarvan de eerste openlijke

Portugees-Joodse synagoge in 1639 haar deuren opende. Halverwege de zeventiende eeuw kwamen er grote aantallen arme Hoogduitse Joden die zich in krotten en sloppen in deze buurt vestigden. Het armoedige karakter werd versterkt doordat de beter gesitueerde Joden vertrokken naar de nieuw grachten. Na de demping van 1882 kreeg het plein de naam Waterlooplein en werd de markt van de Breestraat hier naartoe verplaatst. Het hebreeuwse 'Lou' betekent niet of geen. Na de demping geen water meer, vandaar de naam Waterlooplein.

KROTTEN EN SLOPPEN; EEN OOGGETUIGE VERSLAGEN VAN ROND 1900

Louis Heijermans kreeg in 1901 van de Amsterdamsche Bestuurdersbond opdracht onderzoek te doen naar de woonomstandigheden van de armste Amsterdammers, de krot- en kelderbewoners. In zijn rapport komt het volgende naar voren:

In het jaar 1874 waren er in Amsterdam 4985 kelderwoningen, waarvan 3500 voor bewoning ongeschikt .... En men moet over die kelderwoningen niet zoo licht denken; verschillende kelderwoningen zijn vochtig en de bewoners moeten zodra zij 's morgens opstaan pompen of water scheppen, wil men tenminste niet hebben, dat de vloer blank staat. Slakken en schimmels op het behangsel vooral aan de benedenzijde, zijn dan ook in de kelderwoningen geen zeldzaamheid.

De bevolkingsdichtheid in de jodenbuurt was ruim zevenmaal groter dan in de hele stad, en verder was het aantal huizen waarin besmettelijke ziektes voorkwamen vele malen groter dan in de hele stad. Heijermans gaf aan dat je juist hier moet gaan wandelen als je meer wilt weten over slechte woningtoestanden.

In de Joden Houwtuinen werd door hem een slop bezocht met de naam 'wijde gang' hij schreef daarover:

"Hier voeren de menschen strijd met het ongedierte en delven vaak het onderspit in dien strijd. In den zomer, als de nachten zoel zijn, slapen vader en moeder liggend over de vensterbanken, want de wandluizen bijten zoo geducht en zijn zoo talrijk in het donkere gat, dat men bedstede noemt, dat van slapen geen sprake kan zijn. Alleen de kinderen die moede, doodmoede zijn van het venten of het bedelen kunnen er slapen, al krabben zij ook het vuile vleesch tot bloedens toe in hun slaap. Het zijn niet alleen de wandluizen, die de bewoners komen kwellen, ook de ratten, groote, leelijke beesten, doen hetzelfde."

De erbarmelijke woontoestanden leidden tot de eerste saneringsprogramma's van de stad Amsterdam.

13

MOZES EN AÄRONKERK

Vanwege zijn opvallende ligging in de Jodenbuurt is deze katholieke kerk vaak versleten voor een synagoge. De volksnaam Mozes en Aäron komt van de gevelstenen die in de achtergevel zijn gemetseld en afkomstig zijn van de huizen Moyes en Aäron waarin zich eerst de schuilkerk bevond.

De kern van de jodenbuurt heeft eeuwenlang gelegen rondom dit gebied waar ook de monumentale synagogen kwamen.

We steken over en lopen rechtdoor en blijven aan de rechterzijde. Als u de Portugese Synagoge wilt bezoeken dan steekt u de Weesperstraat over, u ziet de synagoge voor u. Anders loopt u door en vervolgt u de wandeling.

14

DE PORTUGESE SYNAGOGE (TE BEZOEKEN MET UW MUSEUMJAARKAART)

De Portugese Synagoge is eeuwenlang het symbool geweest van de bloei van Joods Amsterdam en heeft veel bijgedragen aan de beeldvorming over de rijke Sefardische- of Portugese Joden. De synagoge is ononderbroken in gebruik gebleven tot mei 1943. De nazi's lieten de synagoge onaangetast en het ontquam aan plunderingen in de Hongerwinter.

Nog altijd is de synagoge in gebruik bij de Portugees-Israëlitische gemeente. De synagoge is één van de belangrijkste Joodse monumenten van Nederland en wereldberoemd. Zo heeft het model gestaan voor synagogen in London, Willemstad, Paramaribo en New York. Hoewel de Grote Synagoge van de Hoogduitse Joden iets ouder is, is de Portugese Esnoga of Snoge het symbool geworden van openlijk beleden jodendom. De omvang van het gebouw en de indrukwekkende

architectuur is een uitdrukking van het zelfvertrouwen van de Portugese gemeente in Amsterdam en van de tolerantie van de stad, want nergens in West-Europa mochten de Joden zo openlijk zichtbaar getuigen van hun geloof. De Snoge is onder leiding van stadsbouwmeester Elias Bouwman, ook de bouwmeester van ons huis de Pinto, tussen 1671 en 1675 gebouwd. Het Joodse aspect werd gezocht in symbolische details en vooral in de voorhof, die verwijst naar de tempel van Salomo. Door de omringende laagbouw werd voldaan aan het voorschrift dat de synagoge hoger moet zijn dan de huizen, zodat hij voor iedereen zichtbaar is.

15

JONAS DANIEL MEIJERPLEIN; DE FEBRUARISTAKING

Tussen de Portugees en de Hoogduitse synagogen ligt dit plein, met in het midden het robuuste beeld van de dokwerker. Het beeld is gemaakt door Mari Andriessen en werd in 1952 onthuld door koningin Juliana ter herinnering aan de Februaristaking die elk jaar wordt herdacht. Vanwege diverse ongeregelheden ontstond er voor de Duitse bezetter voldoende aanleiding om op 22 en 23 februari 1941 de eerste grote razzia's o.a. op dit plein onder de Joodse bevolking te houden. Dat was de aanzet tot de Februaristaking die gestart werd door de dokwerkers in Amsterdam en zich uitbreidde naar

de Zaanstreek, Haarlem, Velsen, Hilversum en de stad Utrecht en directe omgeving. Het was de eerste en enige grootschalige en openlijke verzetsactie tegen de Duitse bezetter in Nederland. Na de oorlog kreeg de stad wegens de staking het devies 'Heldhaftig, Vastberaden en Barmhartig'.

Jonas Daniël Meijer (1780-1834) was een begaafd jurist die op jonge leeftijd de eerste Joods advocaat werd. Hij was een belangrijk adviseur van koning Lodewijk Napoleon en koning Willem I.

16

HET HOOGDUIJSE SYNAGOGECOMPLEX

De synagogen van de Hoogduitse Joden bieden sinds 1987 onderdak aan het Joods Historisch Museum. Het grootste synagogecomplex van Europa heeft daarmee een waardige bestemming gekregen nadat het ruim veertig jaar in een desolate staat had verkeerd. Het complex bestaat uit twee grote en twee kleinere synagogen. De Grote synagoge is in 1671 gebouwd en was de eerste synagoge in West-Europa die voor iedereen zichtbaar was. Het ontwerp is van stadsbouwmeester Daniël Stal-

paert, die ook de Amstelkerk, het kantoor van Stadsherstel ontwierp, en Elias Bouwman.

Het bestuderen van de leer werd de belangrijkste opdracht van de Joden om tot God te komen. De rabbijn werd de leraar en de synagoge de plek van samenkomst gebed en vooral van studie. Dat verklaart waarom de synagoge werd aangeduid als scula of in het Duits 'Schule' waarvan het Jiddisj-Nederlandse sjoel is afgeleid.

DE JODENGRACHTEN

De grachten ten oosten van de Amstel behoren bij de laatste grote stadsuiteleg van Amsterdam in de Gouden Eeuw. De belangstelling nam vanwege de stagnerende economische ontwikkeling in Amsterdam af waardoor het voor de beter gesitueerde Joden de kans gaf om de snel verpauperde jodenbuurt te verlaten. Vooral de rijkere Portugese Joden vestigden zich hier waardoor zij in de volksmond Jodengrachten werden genoemd.

De panden van Stadsherstel aan de Nieuwe Herengracht zijn het beste te zien als u net over de brug even terugkijkt.

17

HOEK NIEUWE HERENGRACHT 55-45; EEN RIJK VERLEDEN

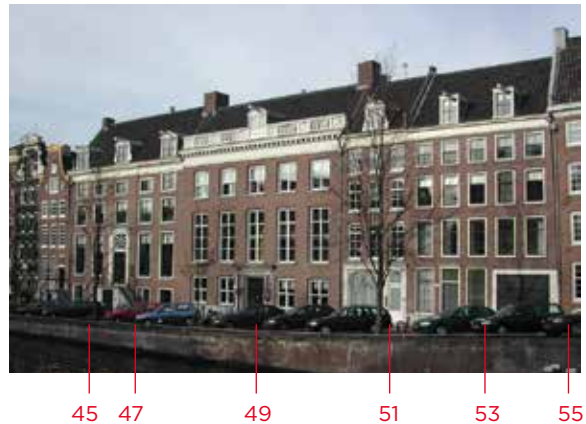
Stadsherstel kocht in 1991 het hoekpand nummer 55 en nummer 45 met de daartussen liggende gronden. De panden waren gedemonteerd vanwege de aanleg van de metrolijn onder voorbehoud dat ze teruggebouwd zouden worden. Omdat zich een metrobus pal onder de panden bevindt werd een bijzonder casco gerealiseerd. De binnenkant werd compleet uitgevoerd in beton, bij de buitenzijde en de kap is zover mogelijk gebruik gemaakt van onderdelen van de gedemonteerde panden. Om trillingen vanuit de metrobus op te

kunnen vangen staat de totale constructie op rubberen blokken op de fundering. In 1993 was de restauratie en reconstructie gereed en werd de openingshandeling verricht door burgemeester Ed van Thijn.

De panden worden de Waterleidingpanden genoemd naar het kantoor van het Gemeentelijke Waterleidingbedrijf die hierin gehuisvest was. Maar de oudheidkundige en kunsthistorische waarde is vele malen groter dan de waterleidinghistorie.

NIEUWE HERENGRACHT 51

Dit pand had voornamelijk Joodse bewoners. Op de gevelsteen is te lezen dat de eerste steen in 1851 gelegd is door de 12-jarige Isaïc van Liet. Van deze familie waren verschillende generaties actief in de Joodse gemeenschap, onder andere als bestuurder van een begrafenisvereniging.

NIEUWE HERENGRACHT 49; LOGEER-ADRES VAN STADHOUDER WILLEM III

Dit pand is het mooiste pand op dit stukje gracht. Hier woonde van 1620-1697 Mozes Curiël alias Hieronymus Nunes da Costa. Zijn vader was in het begin van de 17e eeuw een vooraanstaand persoon binnen de Sefardische gemeenschap in Hamburg en ook gezant(ambassadeur) van de koning van Portugal. Nunes vertrok in 1642 naar Amsterdam omdat deze stad het internationale handelscentrum werd. Hij was één van de eersten die zich vestigden aan deze gracht. Als voorstaander van de Portugese onafhankelijkheid werd hij in 1645 door de Portugese koning tot agent van de kroon benoemd, waardoor hij onder andere vrijstelling van belastingen verkreeg. Hij werd later ook in de adelstand verheven. Hij was o.a. actief in de handel in diamanten, vijgen, suiker en tabak en was een duidelijk

voorbeeld voor de inbreng die Sefardische kooplieden hadden in de uitbouw van de Amsterdamse handelsactiviteiten in de Gouden Eeuw. Nunes was een zeer begaafd en geleerd persoon en ontving in zijn fraaie huis veel diplomaten en aristocraten en was persoonlijk bevriend met stadhouder Willem III, die meerdere malen bij hem heeft gelogeed. Mede dankzij zijn financiële steun kon de Portugese Synagoge worden gebouwd en hij heeft ook het heilige hout voor de Tora geschonken. Hij was vanaf zijn vijfendertigste tot aan zijn dood bestuurder van de Portugese Joodse gemeente in Amsterdam. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het huis gebruikt voor de opvang van Chassidische Joden die gevlucht waren uit Duitsland.

NIEUWE HERENGRACHT 45; HUIS VAN EEN BEKEND SCHRIJVER EN DICHTER

De bekende schrijver en dichter Isaïc da Costa (1798-1860) heeft in dit huis zijn jeugd doorgebracht. Hij was één van de belangrijkste personen in de 19e eeuw. Hij veroorzaakte samen met zijn vrouw Hanna Belmonte grote opschudding met hun bekering tot de Nederlandse Hervormde Kerk in 1822. Na Isaïc hebben er vrijwel altijd Joden in het pand gewoond waaronder de bekende Sem Premisela (1869-1936) en zijn zoon Meijer Jacob Premisela (1904-1971). Premisela, arts, mizrachist en publicist en emigreerde naar Israël.

NIEUWE HERENGRACHT 43; HUIS VAN EEN KUNSTVERZAMELAAR (NIET VAN STADHERSTEL)

Dit pand is één van de vele panden die leeggehaald zijn in de oorlog. Het huis werd o.a. bewoond door familie Lopes Suasso die al sinds het midden van de 17e eeuw in Amsterdam woonde en behoorde samen met De Pinto, Pereira en Belmonte tot de meest welgestelde Joodse families van de stad. Ze namen de leefwijze van de West Europese aristocratie zoveel mogelijk over waaronder

het verzamelen van kunst. In de negentiende eeuw was Jonkheer Augustus Pieter Lopes Suasso een van de belangrijkste kunstverzamelaars in Nederland. Na zijn dood in 1890 heeft de weduwe Suasso de Bruyn de omvangrijke kunstverzameling nagelaten aan de stad Amsterdam waardoor het Suasso Museum, het latere Stedelijk Museum ontstond.

WEESPERSTRAAT

Al in de jaren dertig bestonden er plannen om de smalle Weesperstraat te verbreden, maar dat voornemen nam nog grootsere vormen aan na de Tweede Wereldoorlog. Voor de verpauperde en leegstaande buurt werd een

wederopbouwplan opgesteld, kort daarna viel ook het besluit tot aanleg van de IJ-tunnel. Zo veranderde de relatief rustige Weesperstraat in een vierbaansweg.

We lopen het trappetje af langs het herdenkingsmonument en slaan rechtsaf de Nieuwe Keizersgracht op.

18

HET MONUMENT VAN JOODSE DANKBAARHEID

Het ontwerp van dit monument is van de Joodse beeldhouwer Jobs Wertheim, die tijdens de oorlog met zijn gezin naar Kamp Westerbork en daarna Theresienstadt werd gedeporteerd. Het is aangebracht in 1950 als

dankbetuiging voor de Amsterdammers die de Joodse bevolking hebben geholpen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

19

SCHADUWKADE

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn meer dan 200 bewoners van deze gracht vermoord omdat ze Joods waren. Dit is te lezen op de bordjes op de twee bruggen van dit gedeelte van de gracht. Op de kaderand ziet u de

namen van Joodse bewoners die in de panden ertegenover woonden. De schaduwkade is een initiatief van bewoners van de Nieuwe Keizersgracht en werd in 2013 voltooid.

Aan het eind gaan we linksaf de Amstel op. We steken de Magere Brug over en gaan meteen naar rechts en na de volgende brug de Keizersgracht op (rechter zijde).

20

KEIZERSGRACHT 703; GEBORTEHUIS MR. PH.J. BACHIENE

Dit winkelhuis werd in 1669 gebouwd door de meester-metselaar Dirk Heere en is waarschijnlijk altijd een winkelhuis gebleven. We weten dat meester-kabinetmaker Pieter Uylenburg in dit pand heeft gewoond alsook Mr. Ph. J. Bachiene waar een gevelplaat voor is aangebracht. Hij was grondvester van het Ned. hypotheek bankbe-

drijf, volgeling van Thorbecke en vier jaar Tweede Kamerlid voor een Zeeuws district. Maar het was ook een Joods huis met vijf Joodse bewoners die allen de oorlog niet overleefden. Dit pand is in 1961 door Stadsherstel aangekocht en in 1970 gerestaureerd.

21

KEIZERSGRACHT 697-695; AMSTERDAMSE VERZETSGROEPEN EN SCHILDER MONNICKENDAM (TE BEZOEKEN)

Over dit rijksmonument met haar prachtige plafondschildering en ander werk van Martin Monnickendam vertelt de voorzitter van de Vriendenvereniging en tevens huurder van dit pand, Ruud van Helden, u graag over. Over de verzetshistorie van dit pand geven Loes Gompes en Frans Bromet om 11.00 en 13.00 uur een lezing. Vanaf 14.00 tot 16.00 uur is dit pand doorlopend te bezoeken.

VRIENDENGIFT

De in 1890 verdwenen stoep werd gereconstrueerd dankzij een bijdrage van de Vrienden.

REGULIERSGRACHT 63; ARCHITECT VAN DE 'HOLLANDSE RENAISSANCE'

Het pand Reguliersgracht 63 is net zoals nummer 57 ontworpen door Izak Gosschalk (later: Isaac) in opdracht van de firma Z. Deennik & Zoon timmerlieden, aannemers en makelaars. Nummer 63 was bestemd als woonhuis voor de directeur, de meester-timmerman Zeeger Deenik (1844-1906), die het in februari 1883 met zijn gezin kon betrekken.

Gosschalk was in 1838 geboren aan de Nieuwe Herengracht en groeide op in een liberaal Joods artsengezin. De in zijn tijd zeer bekende Isaac Gosschalk (1838-1907) heeft vooral in Amsterdam belangrijke gebouwen ontworpen. Hij is wel de architect van de 'Hollandse Renaissance' genoemd, maar hij heeft zich ook laten inspireren door de gotiek. Zijn naam werd met name gevestigd dankzij zijn vriend Gerard Adriaan Heineken voor wie hij een Stoombierbrouwerij ontwierp aan de Stadhouderskade. Dit pand betekende zijn doorbraak, vooral ook omdat reclamepionier Heineken er vaak afbeeldingen van gebruikte.

Dit pand is in 1974 aangekocht en is een rijksmonument met een zeer originele laat 19e-eeuwse gevel in middeleeuwse trant (overkragingen, topgevel met windveren) maar met neorenaissance details; opmerke-

lijke oorspronkelijk waarschijnlijk open loggia op de 3e verdieping. Het pand is in 2003 gerestaureerd en gelukkig kon het aan één huurder verhuurd worden zodat het bijzonder fraaie 19e-eeuwse interieur zoveel mogelijk in oude staat behouden kon worden.

VRIENDENGIFT

De Stoephekjes zijn dankzij de steun van de Vrienden teruggebracht ook kreeg het pand een lantaarn met arm.

REGULIERSGRACHT 65-67/KERKSTRAAT 321-323; WEER EEN FRAAIE HOEK

Deze zeer vervallen maar voor het stadsbeeld zo belangrijke panden werden in 1974 als één cluster aangekocht en in 1991 gerestaureerd. Met veel zorg is de gedemon-teerde gevel van nummer 65 weer met de oude steentjes opgetrokken, waarbij veel aandacht is besteed aan het metselverband. In de winkel van nummer 67 is de 19e-eeuwse winkelbetimmering gerestaureerd teruggebracht samen met de bijbehorende tegelatronen in de vloer.

HOEKEN EN STUTTEN

In dit stukje Kerkstraat is goed te zien waar Stadsherstel zich vooral in de beginjaren mee bezig hield namelijk het restaureren van hoekpanden en vaak namen we de bouwvallige buurpanden ook mee. De filosofie daarachter was dat je met een hoekpand een positieve uitstraling naar twee zijden kan realiseren in de hoop dat dat het vliegwieleffect, dat andere buurtbewoners dus ook hun panden gingen opknappen, twee maal zo groot zou worden. Dit stadsdeel stond er in de jaren zeventig erg verloederd bij en de buurt had te maken met tippelprostitutie. Van de dertien bouwvallige Stadsherstel panden in dit gebied stonden er vier in de stutten en was van één alleen nog maar een onderstuk over.

VRIENDENGIFT

Bij het schoonmaken van de gevels kwam in de zijgevel van 67 een aantal dichtgemetselde 'gevelogen' tevoorschijn, die vroeger dienden voor de verlichting van het trappenhuis. Dankzij de steun van de Vrienden konden de ogen weer geopend worden. Deze zijn nu gevuld met glas-in-loodraampjes, gemodelleerd naar een origineel ruitje dat achter het metselwerk werd ontdekt. Ook hebben de Vrienden deze panden voorzien van bijpassende oude lantaarns, nummer 65 van een mooi snijraam en Kerkstraat 321 van levensboompjes in de voordeuren.

AMSTELKERK (TE BEZOEKEN)

Dit pand uit 1670 was zeer vervallen en is in 1990 geres-
taureerd door Stadsherstel waarna ze het als haar eigen
kantoor in gebruik kon nemen. Ook is de kerk, net zoals
elf andere bijzondere gebouwen, te huur voor diverse
evenementen. Wist u dat u als Vriend 5% korting op de
zaalhuur van een bijzondere locatie krijgt? .

Aan de overkant van het plein, aan de Prinsengracht
ziet u een andere bijzondere locatie van Stadsherstel,
namelijk De Duif.

VRIENDENGIFT

Aan beide panden hebben de Vrienden bijgedragen. Bij
de Amstelkerk aan het Bätz-orgel, de lantaarns, de luid-
klok en de klokkenstoel.

We gaan linksaf de kerk uit en het Amstelveld op en
lopen rondom de kerk.

ONTSTAAN VAN HET AMSTELVELD

Het Amstelveld ligt in het stadsdeel dat tijdens
de vierde stadsuitleg van 1662 tot stand kwam. Het is
oorspronkelijk aangelegd om er een grote kerk voor dit
gedeelte van de stad neer te zetten. Om in de onmiddel-
lijke behoefte aan zielzorg te voorzien, werd in 1668 op
het Amstelveld een noodkerk gebouwd naar ontwerp
van stadsbouwmeester Daniël Stalpaert. De noodkerk
werd in een hoek van het plein gesitueerd, zodat ze niet
in de weg zou staan tijdens de bouw van de definitieve
kerk. Uiteindelijk werden de plannen voor een grote
stenen kerk op het Amstelveld niet uitgevoerd en de
tijdelijke noodkerk werd permanent.

Het Amstelveld werd voor diverse doeleinden gebruikt.
Sinds 1876 wordt er een markt gehouden. De maandag-
ochtendmarkt op het Amstelveld was voor de oorlog
een van de bekendste Amsterdamse markten. Er werd
van alles verkocht: textiel, sigaren, vis, boeken, puppies
en kippen. Op de markt stonden bekende figuren zoals
Hadjememaar en 'Professor' Kokadorus.

KOKADORUS

*Op het Amstelveld staat een bronzen beeld, gemaakt
door Erica van Eeghen, van de marktkoopman Koko-
dorus. Hij is symbool geworden van de Joodse markt-
koopman, eeuwenlang het meest typerende beroep van
de Joden. Omdat zijn opa Ko heette, zijn oma Ka en zijn
vader Dorus, noemde Meijer Linenwiel zich Kokadorus.
Onder die naam werd hij de koning van de Nederlandse
standwerkers, een briljant fantast en een verkoper van
schrijfgerei, zakmessen, lepels, vorken, kammen, zeep,
bretels, likdoornpleisters wondermiddelen en vooral
praatjes. Hij stond vanaf 1881 als veertienjarige jongen
op de maandag markt op het Amstelveld.*

IN DE OORLOG

In februari 1941 werden de Joodse marktkeuplui op de maandagmarkt gemolesteerd door de WA. De WA was de geüniformeerde, ongewapende paramilitaire afdeling van de NSB. Op 14 september 1941 werd de markt verboden voor Joden, zoals alle markten in Amsterdam. Er werden drie speciale markten ingesteld die speciaal voor Joden waren.

Op het Amstelveld stonden veel Joodse kooplieden. Na de wegvoering van de Joodse bevolking in de Tweede Wereldoorlog was het met de markt gedaan. Joodse handelaren hadden vanouds een belangrijk aandeel in de Amsterdamse markten. De marktvergunningen uit de periode van 1922 tot 1954 die in het Stadsarchief bewaard worden zijn een belangrijke bron. Deze vermelden naam, adres en geboortedatum van de kaarthouder, de verkochte producten en de markt. Op de achterzijde is vaak een pasfoto van de kaarthouder aanwezig.

We gaan weer de Kerkstraat in en gaan rechtsaf richting de Magere Brug.

De Kerkstraat is onderdeel van de Vierde Uitleg van Amsterdam, ontworpen door Daniël Stalpaert en vanaf 1658 aangelegd. De Kerkstraat, die tussen de Keizersgracht en de Prinsengracht ligt, was bedoeld voor de koetshuizen en paardenstallen van de grachtenpanden. Het grachtenpand en het koetshuis hoorden vaak kadastraal bij elkaar. Aan de Kerkstraat lag als het ware de achteringang van het grachtenpand. De Kerkstraat ontleent haar naam aan de bedoeling om vier geplande kerken in deze stadsuitbreiding met elkaar te verbinden: de Amstelkerk, de Oosterkerk en twee kerken die nooit zijn gebouwd, één bij het Molenpad en één bij de Weesperstraat. Alleen de Amstelkerk en de Oosterkerk zijn gerealiseerd.

KERKSTRAAT 329-331; EEN VERPLAATST HUIS

Deze twee panden werden aangekocht in 1971. Van nummer 331, dat ooit het tweelingpand was van het zwaar vervallen pand 329, resteerde in 1991 - toen Stadsherstel eigenaar ervan werd - alleen nog het onderstuk. Dit werd gebruikt als stalling en onderdoorgang voor auto's naar het daarachter gelegen binnenterrein. Op deze plek staat nu een pand dat afkomstig is uit de Dirk van Hasselsteeg. Het is verplaatst, omdat het moest wijken voor het Kolkcomplex. Op de foto ziet u het oude pand 331 nog staan en rechts daarvan de oude bebouwing. In de top van dit pand is bij de voltooiing van de herbouw in 1995 een gevelsteen aangebracht ter herinnering aan dr. Th.A.J. Meys, commissaris van Stadsherstel, die bij een auto-ongeluk om het leven is gekomen.

24

KERKSTRAAT 396-398

Vlak bij de Magere Brug zien we weer een aantal panden die door Stadsherstel gerestaureerd zijn. De panden 396-398 zijn in 1968 aangekocht en 400-402 in 1970. Alle vier de panden zijn in 1970 gerestaureerd

KERKSTRAAT 414- 416, 419 en AMSTEL 262; ÉÉN VAN DE VELE HOEKEN

De panden zijn aangekocht in 1963 en gerestaureerd in 1964. Amstel nummer 262 is een Joods huis waar Rachel Sanders-Polak woonde met haar kinderen Anna en Albert. Zij stierf op 71-jarige leeftijd in het concentratiekamp Auschwitz. In de 18e en eind 19e eeuw zat er op de begane grond een broodbakker vandaar de uitstekende etalage. Aan beide zijgevels bevindt zich een 'pothuis', een uitbouwje waar vroeger de put zat waar regenwater werd verzameld. Later kreeg het andere functies, zoals secreet of kookruimte. Men nam het niet zo nauw met de hygiëne, want in dit geval zaten in het pothuis zowel een waterput als een secreet.

Om de hoek bevinden zich nog een aantal panden van Stadsherstel (264, 268, 282), maar wij gaan de Magere Brug weer over het Jodenkwartier in en rechtsaf de Amstel op.

De Kerkstraat gaat na de Magere Brug over in de Nieuwe Kerkstraat. In de volksmond werd dit de Jodenkerkstraat genoemd. De armere Portugese Joden vestigden zich in de straatjes tussen de Jodengrachten en de straatarme Hoogduitse Joden bleven voor het grootste deel in de oude Jodenbuurt. De Jodenkerkstraat was een familie buurtje met een rijk verenigingsleven en waar vaak op straat gedanst werd. Het muziek schalmde daarbij dan uit de openstaande ramen. Het Joodse karakter is vrijwel geheel weggevaagd door de oorlog en niemand spreekt meer van de Jodengrachten of de Jodenkerkstraat.

25

AMSTEL 81

Dit hoekhuis is aangekocht in 1968. Het pand was zo bouwvalig dat het meteen na aankoop tot op de begane grond verdieping moest worden afgebroken. De herbouw/restauratie vond plaats in 1973. Het pand maakte oorspronkelijk deel uit van drie identieke halsgevels uit 1736. Het 19e-eeuwse uiterlijk werd gereconstrueerd

AMSTEL 87; GESLOOPT WEGENS OORLOGSSCHADE

Het huis was in 1736 gebouwd in opdracht van de steenrijke lakenhandelaar Francois Straalman. In 1779 koopt Ezechiël Schabracq het pand. Ezechiël was lid van de Joodse patriottensociëteit 'Felix Libertate', Latijn voor Gelukkig dankzij de vrijheid. Het was een patriotische sociëteit of club die in 1795 in Amsterdam was opgericht en waarvan het doel de gelijkberechtiging, de emancipatie, van de Joden was. Deze Joodse patriotten waren aanhangers van de Haskalah (Joodse verlichting), en de Franse Revolutie die na eeuwen door kerk en staat gezaaide haat en onderdrukking de emancipatie van de Joden had gebracht. Ondanks de beginselen van de Bataafse Revolutie werden de Joden in andere sociëteiten geweerd, zodat een eigen sociëteit werd opgericht. De sociëteit bestond uit ongeveer honderd leden die in de Franse Revolutie hun grote voorbeeld zagen en vonden dat de gelijkberechtiging" in de republiek niet snel genoeg tot ontwikkeling kwam.

AMSTEL 93; HIER WERDEN DAVIDSTERREN VERKOCHT

Hier was in de twintiger en dertiger jaren van de 20e eeuw een zionistisch centrum waar men zich bezig hield met fondsenwerving en waar zionistische verenigingen bijeen kwamen. Zionisme is een nationale beweging en ideologie die een Joods thuisland of Joodse staat ondersteunt in het gebied waar in vroegere tijden

AMSTEL 95: BEWOOND DOOR C. ANDRIESSEN EN LATER EEN JOODS HUIS

Hier woonde Christiaan Andriessen die hier zijn dagboeken tekende. Later werd het een Joods Huis

In oorlogstijd woonde op de begane grond Maud Nunes Cardozo, geboren op 4 juli 1924 in Amsterdam als vierde kind van David Nunes Cardozo en Veronika Haag. Ze had nog een oudere broer, Sjaak, en twee oudere zussen, Greetje en Annie. In 1930 werd haar broertje Flip geboren. Maud's vader was pompeur, haar moeder hoedenmaakster, maar daar deed zij niets meer mee na haar huwelijk. Beide ouders hadden problemen met hun gehoor: vader was doofstom, moeder was slechthorend en ook Maud leed aan deze laatste kwaal. Ook haar geestelijke vermogens waren niet optimaal. Eind 1942 is het gezin op een ochtend van huis gehaald en via de Hollandsche Schouwburg naar Westerbork gebracht. Sjaak was toen al ondergedoken en de zussen Greetje en Annie waren inmiddels getrouwd en woonden al niet meer thuis. Maud bleef met haar ouders en broertje drie weken in Westerbork - toen werden ze op transport gesteld naar Auschwitz, waar ze alle vier op 26 februari 1943 in de gaskamers werden vermoord. Sjaak, Greetje en Annie overleefden de oorlog door onderduik. Maud Nunes Cardozo werd 18 jaar.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde de Joodse familie Klein in Amstel 87. Het gezin bestond uit David en Regina en hun dochters Mirjam en Betty. Alle gezinsleden stierven in het concentratiekamp Auschwitz. Regina en haar dochters in 1943 en David in 1944. In de winter van 1944/45 liep het pand oorlogsschade op waardoor het in november 1945 gesloopt werd. In 1962 is het pand gereconstrueerd door Stadsherstel.

de Israëlitische koninkrijken Israël en Judea lagen. Tijdens de bezettingsjaren was het pand in gebruik genomen door een afdeling van de Joodse Raad. In het voorjaar van 1942 werden er gele Davidsterren verkocht voor 4 cent per stuk.

Sophia Dukker-Theeboom geboren in Amsterdam woonde in op de 1e verdieping met haar man Jacob Dukker (beroep reiziger) en één van hun zonen Samuel Dukker (beroep magazijnbediende). Sophia stond ook bekend als tante Fietje. Het echtpaar Dukker had twee zonen. De één was leider van een jazzband in een hotel aan het begin van de Kalverstraat. De ander was getrouwd met Milca Komkommer. In 1941 woonde zij nog bij haar ouders. Sophia, Jacob en Samuel zijn alle drie in 1942 in Auschwitz overleden.

Hartog Kuit, 38 jaar, geboren te Amsterdam overleed in Sobibor in 1943. Hartog Kuit woonde samen met zijn huisgenote op de 2e verdieping en hij had twee kinderen. Toen de huisgenote van Hartog Kuit werd opgeroepen zich te melden in kamp Vught heeft zij het oudste kind in bescherming gegeven aan een kennis. In Vught bleek zij zwanger van haar tweede kind. De moeder en het tweede kind hebben de oorlog overleefd, van het oudste kind is niets meer vernomen. Ook woonde Marie Troede (naaister) in 1941 in dit huis. Ze overleed in Auschwitz in 1943

AMSTEL 95-97

Amstel 95 en 97 zijn de eerste panden die Stadsherstel heeft aangekocht. Maar ook weer niet...

In het oprichtingsproces van Stadsherstel werd in 1955 een rapport op tafel gelegd over de exploitatiemogelijkheden van deze panden. In werkelijkheid waren zij enkele maanden eerder door anderen op een veiling gekocht. Op basis van dit rapport werd besloten dat de doelstellingen van Stadsherstel haalbaar zouden zijn, mits de overheid het onrendabele deel van de restauratiesubsidieerde. Amstel 95 en 97 waren dus de eerste panden die – zij het theoretisch – bewezen dat de Stadsherstelgedachte levensvatbaar zou zijn. In 1958 werden deze twee theoretisch aangeschafte panden ook daadwerkelijk aangekocht.

VRIENDENGIFT

Hier kunt u de 18e- eeuwse gevellantaarn bewonderen, gevonden in een kringloopwinkel, gerestaureerd dankzij de Vrienden. Dit pand werd door de Vrienden uitgekozen als pand waar de lantaarn het beste tot zijn recht komt.

AMSTEL 99

VRIENDENGIFT

Dit in 1972 aangekochte en in zeer erbarmelijke staat verkerende pand is in 2009 opgeleverd.

De Vrienden droegen bij aan de reconstructie van de stoeppartij.

We gaan linksaf de Nieuwe Prinsengracht op.

26

NIEUWE PRINSEGRACHT 29

Dit 18e-eeuwse pand is in 1957 door Stadsherstel aangekocht en in 1968 gerestaureerd.

27

NIEUWE PRINSEGRACHT 43 t/m 53;

Van deze rij van zes panden zijn er vijf rijksmonument uit de 18e en 19e eeuw.

NIEUWE PRINSEGRACHT 51; WOONHUIS VAN WALTER SUSKIND

Walter Suskind (1906-1945) werd in het Duitse Lüdenscheid uit Nederlandse ouders geboren. Samen met zijn vrouw Johanna Natt en zijn dochtertje Yvonne woonde hij in Bergen op Zoom maar moest op 19 maart 1942 verhuizen naar de Nieuwe Prinsengracht 51-1 op last van de bezetter.

In de loop van 1942 begonnen de Duitse bezetters met het wegvoeren van de Joodse inwoners van Amsterdam. De Hollandsche Schouwburg werd ingericht als centrale verzamelplaats. Ongeveer drie keer per week ging er 's nachts een transport vanaf de Schouwburg naar Kamp Westerbork. Velen werden vandaar naar kampen in Duitsland of Polen vervoerd. De in 1941 opgerichte Joodse Raad kreeg de opdracht 'hulp aan vertrekkenden' te bieden en was verantwoordelijk voor de praktische organisatie in het gebouw. Als directeur van de schouwburg werd door de Joodse Raad Walter Suskind aangewezen. Suskind zag er niet Joods uit. Hij was groot, blond en had blauwe ogen. Hij sprak perfect Duits en hij kreeg het vertrouwen van Aus der Fünten, die verantwoordelijk was voor de organisatie van de deportaties uit Nederland.

Walter was in staat de persoonsgegevens van vooral kinderen te manipuleren. Samen met de directrice van de crèche, Henriette Rodriques Pimentel, zette hij met de Amsterdamse econoom Felix Halverstad een systeem op om Joodse kinderen uit de schouwburg via de crèche te laten onderduiken. Zodra er onderduikadressen beschikbaar waren, haalden de verzorgsters de kinderen uit de crèche.

Baby's en peuters werden in een tas, een doos, een koffer of desnoods in een vuilnisbak gestopt.

Het verzetswerk dat Suskind en de zijnen verrichtten, gebeurde zonder dat de leiding van de Joodse Raad daar iets vanaf wist. Tot op de dag dat de laatste Joden uit Amsterdam werden weggevoerd, 29 september 1943, werden er zo'n 1000 kinderen en volwassenen door Joodse en niet Joodse verzetsmensen in veiligheid gebracht. Die laatste dag van de deportaties ontruimden de Duitse bezetters de crèche en de Hollandsche Schouwburg. Alle nog aanwezige kinderen en personeelsleden moesten op transport. Amsterdam werd 'judenrein' verklaard. Ongeveer 70.000 Joden waren in 1942 en 1943 via de Hollandsche Schouwburg weggevoerd en zijn niet meer teruggekomen.

Walter Suskind moest uiteindelijk met zijn gezin met het transport van 3 september 1944 'naar het oosten.' Dit was het laatste transport, waar ook Anne Frank in zat. Walter Suskind is in Midden-Europa op 28 februari 1945 omgekomen. Zijn vrouw en kind werden reeds in oktober 1944 vermoord in Auschwitz.

EINDE WANDELING

Met deze panden sluiten we de wandeling af. We hopen dat we u een informatieve wandeling hebben aangeboden.

Graag attenderen we u op de Vriendenwandeling die wordt georganiseerd op zondag 31 mei met het thema 'Kunst en Ambacht'. We zien u daar graag als Vriend!

GERED & GERESTAUREERD

Stadsherstel redt en restaureert monumenten en beeldbepalende panden die de markt laat liggen

575 MONUMENTEN EN BEELDBEPALENDE PANDEN

waaronder grachtenpanden, kerken, forten, woonhuizen, gemalen, tramremises, molens en een scheepwerf

VRIENDEN

We doen het samen met onze 2500 Vrienden, aandeelhouders, subsidiegevers, fondsen, vrijwilligers en andere samenwerkingspartners

MET MEER DAN

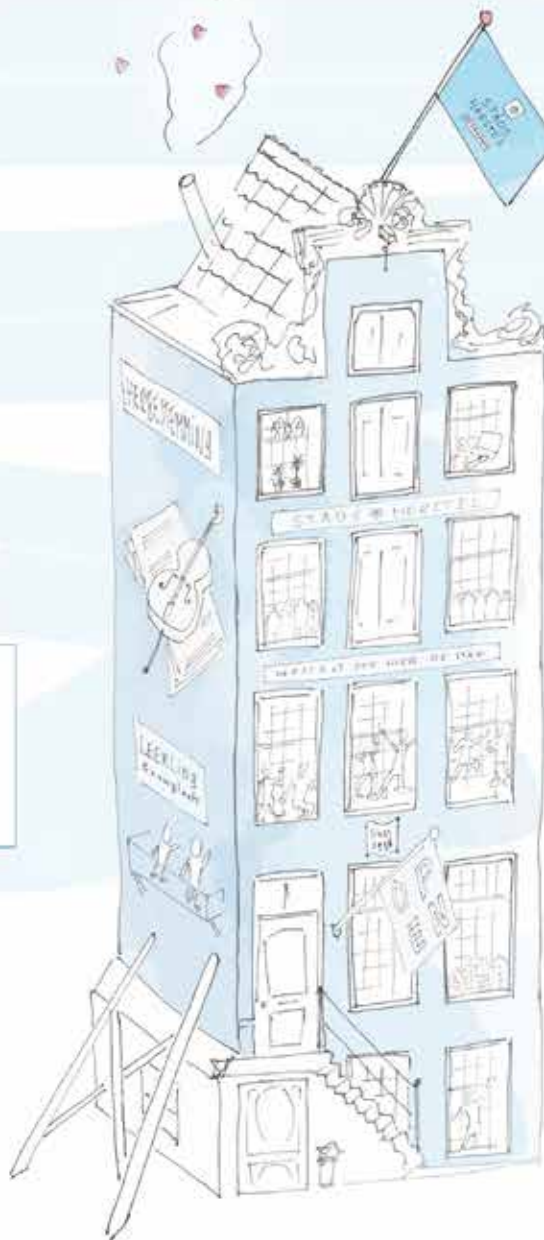
1200 woningen
330 bedrijfsruimten
12 Bijzondere Locaties

HERBESTEMMING

Waar de oude bestemming niet meer mogelijk is zoeken we naar een passende nieuwe

OPENSTELLING & MONUMENTALE MOMENTEN

Bijzondere Locaties worden opengesteld voor cultuur, diners, recepties, huwelijken, en congressen (meer dan 1500 activiteiten per jaar)

RESTAURATIE, HERBESTEMMING, VERHUUR, BEHEER EN OPENSTELLING VAN MONUMENTEN VOOR NU EN IN DE TOEKOMST

stadsherstel.nl

WORD VRIEND

Als Vriend ondersteunt u de projecten van Stadsherstel en levert u een belangrijke bijdrage aan het behoud van beeldbepalend erfgoed in Amsterdam en omgeving voor nu en de toekomst. Uw lidmaatschap is van groot belang en daarom krijgen onze Vrienden een aantal aantrekkelijke privileges:

- Twee keer per jaar een Stadsherstel Magazine.
- Onze digitale nieuwsbrief.
- Een rondwandeling langs restauratieprojecten.
- Een rondvaart langs panden van Stadsherstel voor een Vriendenprijs.
- Een presentatie over de restauraties tijdens de Algemene Ledenvergadering.
- Korting op of zelfs gratis toegang tot verschillende culturele evenementen in de Bijzondere Locaties van Stadsherstel.

Wist u dat u als Vriend 5% korting krijgt op de zaalhuur van een Bijzondere Locatie?

Uitermate geschikt voor het organiseren van uw feestelijke bijeenkomst, huwelijk, diner of zakelijke congres.

U steunt het werk van Stadsherstel al vanaf € 30,- per jaar!

HELPT U MEE?

Met hulp van uw bijdrage kan Stadsherstel de gevelsteen van de Foeliedwarsstraat 50-52 restaureren.

Wilt u ook bijdragen aan de restauratie van de gevelsteen van het pand Foeliedwarsstraat 50-52? Dan kunt u uw donatie overmaken op het rekeningnummer van de Vrienden van Stadsherstel IBAN: NL66INGB0005659267 t.a.v. Gevelsteen. Alvast hartelijk dank voor uw bijdrage!

JOODS AMSTERDAM
5 MEI 2015

- 1** Panden geopend voor bezoek
- 2** Panden op de route
- 4** Stadsherstel panden op de route

